

SOCIAL - OG SUNDHEDSARBEJDE I KONKURRENCESTATENS HJEMMEPLEJE

En stats- og livsformsanalytisk undersøgelse af forholdet mellem
den offentlige hjemmeplejes struktur og social og
sundhedshjælpernes livsformer

Af:
Nikolaj Porskjær Engvon Andersen,
idéhistorie og etnologi
&
Agnes Lydiksen,
etnologi

ABSTRACT: Denne artikel omhandler livet som social- og sundhedshjælper i den offentlige hjemmepleje. I et historisk og livsformsteoretisk perspektiv undersøger vi hjemmeplejens tilblivelse og strukturering under skiftende politiske paradigmer med henblik på at analysere arbejdets betydning for, om de ansatte kan praktisere deres forståelse af det gode liv. På baggrund af interviews med social- og sundhedshjælpere fra den offentlige hjemmepleje konkluderer artiklen, at den offentlige hjemmepleje, i konteksten af et øget politisk krav om effektivitet og konkurrence, på strukturelt plan efterspørger én livsform, hvor arbejdet forstås som et middel til et eksternt mål, og at andre livsformer, der ser det at yde omsorg som arbejdets formål, bliver udfordret.

NØGLEORD: Social- og sundhedshjælpere, livsformer, konkurrencestat, hjemmepleje, New Public Management.

Ældreomsorg mellem velfærd og konkurrence

Efter mange år med neoliberale reformer har den offentlige hjemmepleje undergået store strukturelle forandringer. Under velfærdsstatens fremkomst i første halvdel af det 20. hundrede blev offentlig ældrepleje betragtet som et moralsk fremskridt og en økonomisk investering. Som en universel ydelse garanteret af staten havde institutionen til formål at sikre en vis grad af lighed i befolknings levestandard, og det var en udbredt opfattelse, at en styrkelse af de ældres vilkår i sidste ende ville reducere udgifterne på sundhedsområdet. Selvom denne tænkning stadig gør sig gældende, har rationalet bag den offentlige ældrepleje ændret sig fundamentalt. Parallelt med forstærkede krav om nedskæringer, effektiviseringer og et nyt syn på borgerens rettigheder er en ny form for rationalitet på ældreområdet skudt frem. På baggrund af omfattende offentlige udliciteringer, konkurrenceudsættelse af offentlige ydelser og forandrede administrationsformer er den offentlige hjemmepleje i dag forpligtet til at registrere og standardisere ydelser, så de kan vurderes på et konkurrenceudssat marked for ældreomsorg. Med andre ord eksisterer velfærdsstatens forebyggende rationalitet og borgercentrerede omsorgsbegreb i dag i et prekært samliv med rationaliteten i det politisk-administrative paradigme som Ove Kaj Pedersen (2011) har karakteriseret som Konkurrencestaten.

Udviklingen har medført nye arbejdsvilkår for institutionens ansatte, der i dag skal forholde sig til de skærpede kontrol- og effektivitetskrav i konkurrencestatens hjemmepleje. I nærværende artikel undersøger vi hjemmeplejens historie og udvikling med særligt fokus på hvilke konsekvenser udviklingen har haft for de ansattes muligheder for at praktisere deres forståelse af 'det gode liv'. Til dette formål gør vi brug af den etnologiske stats- og livsformsanalyse. Vi ønsker at belyse, hvad der karakteriserer konkurrencestatens hjemmepleje i forhold til velfærdsstatens, og ikke mindst pege på, hvordan arbejdsgiveren stiller nye krav til dem, der arbejder i hjemmeplejen. Med livsformsanalysens begreber forsøger vi således på den ene side at

forstå, hvilke rationaler vores informanter knytter til arbejdet i hjemmeplejen, og på den anden side undersøger vi de krav, som hjemmeplejen til gengæld stiller til sosu'erne.

Vores empiriske materiale stammer fra et feltarbejde udført i efteråret 2015 og er baseret på semistrukturerede interviews og deltagerobservation fra et større hjemmeplejecenter i Københavnsområdet.² Undersøgelsens primære materiale er interviews med to sosu'er og deres leder. De har alle beskæftiget sig med hjemmeplejen det meste af deres arbejdsliv og har derfor et personligt kendskab til dens udvikling. Vi undersøger i artiklen, hvordan vores informanter kan forstås med begreber fra forskellige livsformer, og vi viser, hvordan de forholder sig forskelligt til udviklingen i hjemmeplejen som individer med hver deres rationaler, praksisser og visioner for det gode liv.

Forskningsfelt og metode

Arbejds miljøet på offentlige arbejdspladser er et højaktuelt forskningsfelt. En metaundersøgelse fra Center For Arbejdslivsforskning viser, at arbejdsmiljøet i blandt andet ældreplejens institutioner er præget af mentalt stress og højt sygefravær (Hvid et. al 2013). Rapporten peger også på, at ældreplejen er det område af den offentlige sektor, der mest radikalt har mærket de strukturelle forandringer i forbindelse med implementeringen af de nye styringsmekanismer kendt som New Public Management (NPM) (Hvid et. al 2013:4).

Som et specifikt etnologisk bidrag til dette forskningsfelt kan stats- og livsformsanalysen skabe indsigt i, hvordan hjemmeplejens betydning for arbejdsmiljøet kan forstås på et strukturelt plan. Den etnologiske metode kendetegnes netop ved blikket for de enkelte aktørers hele liv og hvordan disse konstitueres i foreningen af personlige og institutionelle rationaler.

Stats- og livsformsanalysen er udviklet af professor i etnologi Thomas Højrup og er en strukturel kulturteori, der har til formål at studere kulturforskelle som udtryk for

² Feltarbejdet blev foretaget i forbindelse med kurset Europa i Verden med temaet "Aktuelle hverdagsliv" mellem arbejde og familie på Etnologi, Københavns Universitet

forskellige værdier og normer (Højrup 1989:30). Stats- og livsformsteorien bygger på den struktur-dialektiske videnskabsteori, hvori nye begreber udvikles i en begrebsstruktur, der både sikrer begrebernes almenhed og samtidig muliggør korrektion af allerede eksisterende begreber (Buus 2004:462). Højrup argumenterer for, at menneskers levemåde kan forstås som forankret i forskellige livsformer, og at de forskellige livsformer kan give indsigt i centrale begreber som arbejde, familieliv, fritid og frihed (Højrup og Rahbek 1989:167).

Livsformerne er begrebskonstruktioner af reproducerbare liv i specifikke samfundsformationer (Højrup 35:2010). Samfundets eksisterende produktionsmåder og deres indre relationer muliggør forskellige livsformer og disse livsformer er nødvendige for den produktionsmåde, hvoraf de er udledt. Højrup udleder tre grundlæggende livsformer, der knytter sig til den kapitalistiske produktionsmåde: lønarbejder, karriere- og investorellivsformen, og én livsform knyttet til enkelt vareproduktionsmåde (i sin sameksistens med den kapitalistiske produktionsmåde): den selvstændige livsform. Derudover er der løbende blevet introduceret flere livsformer som husmorlivsformen, baglandskvinden og embedsmandslivsformen (Christensen 1989:159; Hansen 2004:13). Den sidstnævnte i tilknytning til udviklingen af et statsbegreb som er nødvendigt for at begribe de betingelser, hvorpå produktionsmåderne hviler.

Den selvstændige eller selverhvervende livsform kan karakteriseres ved forståelsen af livet som et virke, hvor arbejdet er et dagsværk, der udføres efter indre tilskyndelse og opleves som meningsfuldt (Otto & Wiene 1989:46).

Målet for arbejdet i lønarbejderlivsformen er at muliggøre fritid. Det meningsfulde liv hos lønarbejderlivsformen realiseres i fritidssfæren og familielivet. Arbejdet kan af lønarbejderen opleves trivielt og hårdt, såvel som det kan være spændende, men grundlæggende er, at arbejdet stadig er et middel og fritiden målet (Højrup & Christensen 1989:159). I forlængelse af denne livsform har Lone Rahbek konstrueret Christensen husmorlivsformen, som ikke henter sine eksistensbetingelser på arbejdsmarkedet, men i en lønarbejderlivsform. Husmoderens rationale knytter sig til familiens velfærd og husholdning.

I karrierelivsformen er arbejdet, modsat i lønarbejderlivsformen, målet i sig selv. Målet kan siges at være succes i arbejdet, og andre gøremål vil blive betragtet som midler til at opnå dette. Når arbejdet og engagementet i denne livsform er målet i sig selv, bliver udenomsinteresser brugt til at "tanke op" til nye indsatser på arbejdet (Højrup & Christensen 1989:157).³

Embedslivsformen er en livsform, der knytter sig til staten. Ifølge Dorthe Hansen er embedslivsformen central i dansk kulturhistorie, da den indebærer en pagt mellem embedsværk og stat, som blev grundlagt under enevældens absolutistiske statsform. I denne livsform er det både de offentligt ansattes kald og pligt at følge suverænenes anvisninger, som det er beskrevet med filosofen Thomas Hobbes' absolutistiske suverænitetetsbegreb (Hansen 2004:24). I forbindelse med vores undersøgelse er det værd at bemærke, at den danske stat historisk har haft et stærkt embedsværk for at opfylde dens opgaver - for eksempel på områder vedrørende befolkningens sundhedstilstand - og at embedsstanden har set det loyale arbejde i statens tjeneste som en legitim og meningsgivende handling. I konteksten af det 21. århundrede og konkurrencestatens fremkomst kan den globale kapitalisme således anskues som katalysator bag den proces, der stiller nye krav til embedsstandens livsformer - herunder sosu'erne, der med deres pligt over for arbejdsgiveren må forsøge at tilpasse sig statens vilje, men måske i radikalt nye former i forhold til tidligere.

I stats- og livsformsteorien betegnes livsformernes kontinuerlige arbejde med at tilpasse sig og søge at påvirke skiftende ydre mulighedsbetingelser med begrebet neokulturation. Termen er vigtig, når man vil forklare levevilkårsproblemer inden for livsformerne, idet den peger på de relationer, der afgør om livsformen kan overleve, eller vil forgå (Højrup 1989:22) - som eksempelvis i denne artikel hvor vi vil benytte begrebet til at analysere sosu'ernes arbejdsliv i den moderne "konkurrencestat".

Når vi i det følgende benytter stats- og livsformsanalysen som et redskab til at kortlægge, hvilke forskellige begrebsverdener der er repræsenteret i hjemmeplejens arbejdsstyrke, skal understreges, at ovenstående livsformer er teoretiske og ikke empiriske kategorier. De er således ikke billeder af virkeligheden, men redskaber hvormed vi vil fortolke og

³ Baglandskvinden finder sin eksistensberettigelse i karrierelivsformen. For uddybning se: Christensen 1989.

forklare vores empiriske materiale. Ligeledes er denne artikels udgangspunkt, at man ikke kan sætte lighedstegn mellem et fag og en livsform. Der kan forekomme forskellige livsformer indenfor samme fag, som det vil blive eksemplificeret i vores analyse.

Hjemmeplejens fremkomst i den danske velfærdsstat

Kimen til hjemmeplejens fremkomst i den danske velfærdsstat blev lagt i 1920, hvor der i København blev etableret et 'husmoderhjælps korps', der havde til formål at yde støtte i hjem, hvor husmoderen var syg eller på andre måder forhindret i at passe hjemmet. I slutningen af 1946 fandtes der 79 forskellige husmoderafløsningsordninger i Danmark (Petersen 2007:45), og tre år senere blev den såkaldte 'Husmoderafløsningsordning' indført ved lov i 1949, ud fra det samfundsøkonomiske rationale om, at:

[...] Man vil, såfremt der er en husmoderafløser til rådighed, i mange tilfælde kunne undgå at indlægge den syge husmoder på hospital, ligesom man ville kunne undgå at tage børnene bort fra hjemmet og anbringe dem på børnehjem eller lignende. Udgifterne til disse dyrere hjælpereformer, der således spares ved en velorganiseret husmoderafløsning. [Loven om husmoderafløsning 1949]

Med ordningen udførte staten aktive indgreb i familieinstitutionen, der på det pågældende tidspunkt blev betragtet som samfundets sociale byggesten. Som citatet illustrerer begyndte staten at se et økonomisk rationale i at overtage den fornødne omsorg, hvis familiens husmoder i en periode var ude af stand til at varetage sit arbejde (se også Kolstrup 2014:105).⁴ Hjemmehjælpen ekspanderede under højkonjunkturen i 1958-73 og i forbindelse med kvindernes indtog på arbejdsmarkedet. Den øgede kvindelige deltagelse på arbejdsmarkedet skabte mangel på huslig arbejdskraft, hvilket forstærkede det statslige incitament til at yde social hjælp. De forebyggende og samfundsøkonomiske argumenter, der førte til den universelle løsning om husmoderafløsning, kom snart til at omfatte de ældre og blev fundamentet for

⁴ Skabelsen af husmoderafløsningen illustrerer derved husmoderlivsformens institutionalisering i staten og dennes centrale rolle i samfundet.

velfærdsstatens hjemmepleje (Kolstrup 2014:106). Arbejdsopgaverne i hjemmeplejen blev defineret med henblik på at sikre de ældre fri og lige adgang til omsorgsydelserne. I fokus var derfor den nødstedte, borgeren, der blev behandlet ud fra det universalistiske princip om ligebehandling, og det forebyggelsesrationale som blev grundlagt med husmoderordningen forblev intakt op gennem århundredet.

Konkurrencestatens hjemmepleje: Uddannelse, konkurrence og New Public Management

Denne forståelse af ældreomsorg har, som antydnet, grundlæggende ændret sig. Den offentlige hjemmepleje blev efterhånden omfattet af en tiltagende velfærdsskepsis og kritiseret for i praksis at være umyndiggørende over for borgerne og deres autonomi, og den blev i særdeleshed fra starten af 1990'erne, underlagt skærpede krav om økonomisk optimering (Petersen 2007:167). Som løsning på den sociale og økonomiske kritik skulle den offentlige hjemmepleje konkurrere udadtil på et marked med flere private aktører og ledes indadtil gennem nye offentlige forvaltningsstrategier. Den intensiverede konkurrence skulle sikre effektivitet og ydelsesoptimering,⁵ mens det øgede udbud af valgbare udbydere af service havde til formål at frigøre borgeren fra 'velfærdsstatens formynderi'. Vi forstår denne udvikling som en proces i forskydningen fra velfærds- til konkurrencestatens politiske rationaler og som en proces med konkrete strukturelle forskydninger og ændrede vilkår for de offentligt ansatte til følge.

Eksempelvis manifesterede synet på borgere og offentlige institutioner som henholdsvis forbrugere og konkurrerende udbydere af services i denne periode - en servicestruktur som man kender det fra det private arbejdsmarked (Kolstrup 2014:243, 250). Også oprettelsen af social- og sundhedsskolerne i 1991 kan i denne sammenhæng ses som et initiativ, der skulle realisere den nye offentlige ældrepleje. Blandt argumenterne for etableringen af uddannelserne var, at en styrket faglighed kunne medvirke til at forbedre arbejdsglæden ved at underbygge en faglig stolthed hos de uddannede sosu'ere (Hvid et.

⁵ Den såkaldte 'fritvalgsordning' der blev indført i 2002 er et eksempel på dette.

Fritvalgsordningen giver mulighed for, at borgerne i kommunerne frit kan vælge mellem offentlig og privat hjemmepleje.

al:16). Men ud over at fungere som støtte for de hårdtarbejdende hjemmehjælpere, skabte professionaliseringen et fælles udgangspunkt, og de faglige serviceydelser blev formaliseret - en nødvendig forudsætning for, at markedet mellem offentlige og private aktører kunne have et fælles referencepunkt at konkurrere på baggrund af.

Ud over at uddannelsen skabte et fornyet fagligt sprog, banede den vejen for implementeringen af nye drifts- og ledelsesformer, der grundlæggende forandrede institutionens struktur. For at forstå konkurrencestatens institutionelle rammer for arbejdslivet i hjemmeplejen er det derfor nødvendigt at se på de basale elementer i ledelses- og driftsteorien bag: New Public Management.⁶ I det følgende beskrives to af de elementer i New Public Management, der siden dens implementering har haft afgørende betydning for hverdagen i hjemmeplejen: Den ene centrale antagelse er funderet i forståelsen af mennesket som egennyttigt og opportunistisk. Serviceudbydernes ledelser bør derfor opstille attraktive incitamenter for de implicerede aktører, såsom resultatløn for personalet, og konkurrere indbyrdes om at kunne tilbyde attraktive ydelser for modtageren, der i kraft af sit 'rationelle valg', vil sikre at priserne presses i bund (Hvid et. al 2013:12). Denne tænkning er baseret på økonomisk teori. Imidlertid finder vi også i NPM en ledelsesfilosofi, hvor det antages, at der er behov for at stimulere andre incitamenter end de rent økonomiske for at skabe en god organisation. I dette lys er det ledelsens ansvar at sikre personalets udvikling og følelse af medansvar og engagement i arbejdet, da disse værdier antages at være forudsætningerne for et meningsfuldt arbejde. I praksis betyder det, at ledelsen faciliterer konkrete tiltag, såsom temadage og teambuilding, og på anden vis tager initiativer for at stimulere personalets arbejdsmoral.

Konkurrencehensynets konsekvenser for den offentlige hjemmepleje viser sig yderligere ved, at opretholdelsen af ydelsernes marked mellem statslige og ikke-statslige aktører, har fordret udviklingen af en central visitation og en udbygget lederskabsstruktur (Hvid et. al:2013:13). Konkurrencehensynet har, som tidligere nævnt, også krævet en

⁶ Det skal understreges, at New Public Management essentielt set er en paraplybetegnelse for en lang række reformer og deres policies. For en uddybning og diskussion af NPMs teoretiske bestanddele, se: Hvid et. al 2013 (s.11f.f.)

standardisering af ydelserne for at gøre dem sammenlignelige - i fagsproget kendt som det 'fælles sprog'. En standardydelse som eksempelvis et bad, undergår i visitationsprocessen en transformation fra at være en konkret handling til generaliseret markedsydelse, som virksomhederne konkurrerer om at kunne udføre mest effektivt (Hvid 2013:16). Dette har medført, at visitationen er afhængig af et konstant levering af data fra sosu'erne i felten, for at ydelsernes værdi kan evalueres og revurderes.

Ydelsernes markedsplads er kendt som BUM-modellen. Begrebet dækker over treenigheden af visitation(Bestiller), institution(Udfører) og borger(Modtager). Den eksorbitante mængde af konstant indsamling af data i denne model har imidlertid fået nogle kommuner til satse på tidsregistrering i form af 'besøgsblokke', for at lette registreringsbyrden. I stedet for enkeltydelser kan visitationen i denne model nøjes med at bestemme en generel tidsmængde, modtageren får tildelt. Denne reviderede model blev introduceret i 2013 og havde til hensigt at reducere bureaukrati og erstatte BUM-modellens krav om kontrol med større rum for tillidsrelationer i arbejdsprocessen.⁷. Vores informanter, der arbejder med besøgsblokkene, har derfor mulighed for selvstændigt at strukturere den tid per borger, som visitationen har ordineret den.

Hjemmehjælperen i velfærdsstaten

For at undersøge hjemmehjælpernes vilkår i relation til hjemmeplejens skiftende institutionelle former, vender vi os nu mod analysen af vores informanters udsagn. Den ene af vores informanter er sosu'en Anne på 64, der var midt i 20'erne da hun søgte arbejde i hjemmeplejen. Da Anne startede, krævede arbejdet ikke, at hun havde en uddannelse eller kurser. Man kunne gå 'direkte ind fra gaden'. Hun fortæller, at hendes motivation til at søge arbejde i hjemmeplejen var hendes ønske om at arbejde med mennesker og yde omsorg. 'Jeg har altid været utroligt fascineret af at arbejde med mennesker. Det har altid været min hylde'. Anne betoner flere gange det at yde omsorg og gøre en forskel for borgerne som det centrale mål for hendes arbejdsliv. Når hun beskriver sin tid som hjemmehjælper, nævner hun særligt den store medbestemmelse

5 (www.magasinetpolitik.dk/ninna-thomsen-kontrol-er-godt-tillid-er-billigere)

og det ansvar hun har haft som noget positivt. I sin beskrivelse af sit arbejdsliv som hjemmehjælper taler hun gentagende gange om 'hendes' rute og 'hendes' borgere. Hun er personligt involveret og engageret i borgernes liv og sætter en ære i at udføre et godt stykke arbejde. At Anne i starten af sit arbejdsliv selv kunne bestemme sine arbejdsopgaver, uden at skulle kontrolleres af ledere og kollegaer, betød desuden at hun ikke skelnede mellem arbejde og fritid eller arbejde og privatliv - hun 'arbejdede til arbejdet var færdigt'. De to sfærer blev forenet i kraft af hendes engagement. På baggrund af dette kan man argumentere for, at Anne bærer træk fra både den selvstændige- og embedslivsformen, idet hun oplevede, og til stadighed oplever, sit arbejde som en form for kald eller livsbestemmelse, der bærer en mening i sig selv. Særligt træk fra embedslivsformen kommer til udtryk gennem Annes forståelse af sit virke som en pligt over for de ældre såvel som resten af samfundet. Anne motiveres således af ideen om almennytten i hendes arbejdspraksis mere end lønnen i sig selv.

I 1994 startede Anne på social- og sundhedshjælperuddannelsen for at blive uddannet til professionel sosu. På uddannelsen lærte Anne at forholde sig teoretisk til alt lige fra sundhed og rettigheder til korrekte arbejdsstillinger og effektivisering af arbejdstid. Umiddelbart efter hendes uddannelsesforløb indførte hendes arbejdsplads tidsregistrering, 'fælles sprog' og arbejdsopgaver, der blev nøje defineret af visitationen. I tråd med rationalerne i New Public Management blev arbejdet i højere grad standardiseret og foruddefineret for at skabe en effektiv og konkurrencedygtig offentlig hjemmepleje. Denne standardisering tørnede imod Annes begreber om meningsfylde i arbejdet.

Når Anne fortæller, at hun som hjemmehjælper oplevede ansvar og kunne engagere sig personligt i sit arbejde under velfærdsstatens hjemmepleje, belyser dette hvordan denne statsforms institutioners havde betydning for arbejdets mulige livsformer. Hendes rationale synes således at vise, at hun inden for rammerne af velfærdsstatens hjemmepleje kunne realisere sin forestilling om det meningsfulde arbejde. Hun havde tiden og muligheden for at engagere sig og realisere sit arbejdsrationale. Den nye strukturering af sosu'ens opgaver og arbejdstid udfordrer derimod hendes faglighed, da den på fundamentale områder passer dårligt overens med den måde hun tidligere har praktiseret sit arbejde på. At hun nu skal overholde en detaljeret tidsplan gør, at hun er

nødt til at gå fra 'sine' borgere, før hun reelt mener at hun har udført sit arbejde korrekt. Det har den konsekvens, at hun ofte føler dårlig samvittighed:

Det [dårlig samvittighed] har jeg næsten dagligt [...] det gør fandme ondt at skulle sige "Jeg bliver nødt til at gå NU", hvis de lige har brug for en ekstra hånd.

Det at gå fra borgere, der i hendes optik har brug for mere hjælp end de er visiteret til, bryder grundlæggende med hendes forståelse af det meningsfulde i hendes arbejde og virke - nemlig omsorgen. Ligeledes har hun svært ved at leve op til de nye rationaler og idealer for den professionelle distance, der skal være mellem borger og sosu:

Jeg har sådan en meget, meget sød... hun er alkoholiker, men hun er så sød, at det er helt forfærdeligt. Hvis jeg har nogle madrester, så tager jeg dem med til hende. Så får hun dem. Varmt og hjemmelavet – så får hun også lidt.

Som citatet illustrerer, tager Anne sine rationaler fra sin tid som hjemmehjælper med videre i sit virke som 'professionaliseret' sosu. Dette resulterer i, at hun arbejder mere end hun burde, hun udfører opgaver som borgerne ikke er visiteret til og hun bringer sågar mad med hjemmefra til borgerne. Hun forsøger, at tilpasse sig de nye ydre vilkår som hendes arbejde byder hende for at opretholde og stabilisere sine egne livsbetingelser, men hun er bevidst om, at hendes arbejdspraksis hverken er acceptabel hos ledelsen eller hendes kollegaer, særligt de yngre: 'De går jo ind som professionelle. Det var nok det, vi andre skulle kæmpe med at lære. De går ind som professionelle, udfører deres opgaver og så går de igen, ikke? Det er det de er skolet til'. Til trods for at Anne, formelt set, er skolet til det samme, artikulerer hun, at der er en grundlæggende forskel på hendes og deres tilgang til arbejdsopgaverne.

Nye vilkår i hjemmeplejen

Ifølge Anne er der blevet 'strammet op' i hjemmeplejen: Der i dag er flere borgere per sosu, mindre tid per besøg og til kollegialt samvær og en meget stram regulering af ydelser og dokumentationskrav. Dette harmonerer dårligt med hendes begrebsverden,

og hendes tilbøjelighed til ikke at adskille arbejds- og fritidsliv, er blevet problematisk inden for den nye hjemmeplejes struktur.

Vores anden informant, Susan, havde oprindeligt tænkt sig at få en kontoruddannelse, ligesom sin mor:

Jeg havde en fornemmelse af, at jeg ville have en eller anden kontoruddannelse, en toårig hg'er og så knækkede jeg simpelthen! På vejen. Jeg fuldførte min uddannelse, men fandt ud af alligevel det stod ikke til mig det her. Altså jeg har altid godt kunnet lide at hjælpe andre mennesker og jeg

tænkte: jeg syntes sgu jeg havde sgu gået i skole længe nok (...) prøver det her, og kom i praktik - også herude.

Lige efter hendes praktik blev hun fastansat i hjemmeplejen og har været der de sidste tyve år. Hun er enlig mor og har to sønner på henholdsvis seks og seksten år. De bor sammen i en lille andelslejlighed på Nørrebro. Grundet problemer med mindstedrengens far har hun ham på fuld tid. Den ældste dreng ser sin far hver anden weekend og er ellers rimelig selvkørende. Grundet stress er hun for nyligt gået ned på 32 timer om ugen, for at få det hele til at hænge sammen.

Susan beskriver, ligesom Anne, udviklingen på sin arbejdsplads i negative termer. Hun oplever ikke, at indførelsen af besøgsblokke i tilstrækkelig høj grad letter arbejdsbyrden. Sosu'erne er stadig forpligtet til at registrere og rapportere ændringer i borgernes adfærd, så visitationen modtager data til reevaluering af hvilken blokkategori, borgeren skal placeres i. Susan fortæller om sit forhold til 'fælles sprog' og visitationens autoritet i blokkene:

Jamen altså det skal simpelthen hedde noget helt specielt, fordi hvis du bare beskriver det med dine egne ord, jamen, så får du ikke noget ud af det (...) Det er til stor frustration for alle. Virkelig! Altså...

Og det er denne følelse af afmagt, Susan mener fører til frustration:

[...]at vi alle simpelthen går med noget, der bare fylder så meget, og måden man nogen gange bliver talt til på og føler sig uretfærdigt behandlet og ikke bliver hørt...

Klagen over manglen på tid og følelsen af magtesløshed over for visitationens autoritet finder vi således også hos Susan. Ligeledes er hun frustreret over det pressede arbejdsmiljø, der er præget af usikkerhed og stress. Begge informanter ser den skærpede tidskontrol og reguleringen af sosu'ernes selvstændige handlingsrum og autonomi som årsag til, at hjemmeplejen er blevet mere psykisk belastende. Anne fortæller, at når det ikke er muligt for hende at få vedkendt en tilstrækkelig tidsmængde til den enkelte borger, må hun forhaste sig. Og det piner hende:

Der skal være mere tid til borgerne! Det der stresser en allermost det er, at du kan ikke være sød længere. Du skal ind, du skal ordne dine opgaver og så skal du skynde dig videre.

Susan fortæller om den samme problematik, at *'det er jo ikke fordi vi skal have oceaner af tid, men bare vi har den nødvendige tid som vi bruger hos borgeren. Og det er jo individuelt for pokker'*.

På trods af at Anne og Susan ofte udtrykker samme holdninger, er der også forskelle i deres anskuelse af arbejdet. I forbindelse med informanternes udtalelser om deres fritids- og familieliv, kan vi konstatere en forskel i forhold til deres forventning til arbejdets betydning for et godt liv.

Som konsekvens af de nuværende arbejdsforhold har vores informanter indstillet sig på, at deres overskud efter arbejdet er begrænset. Anne forklarer, hvordan hun efter arbejde ikke orker andet end at sidde i sofaen og spille computer. 'Familien er gået fløjten' konstaterer hun, idet hun ikke har energi til at være social ved siden af sit arbejde.

Susans arbejdsrationaler minder mere om lønarbejderlivsformens end Annes. Det fremgår blandt andet af hendes ønske om at holde arbejde og fritid adskilt, og at familien er det vigtigste i hendes liv. Susan fortæller at både hendes ældste barn, lillebror og mor aktivt må hjælpe hende med at få hverdagen til at hænge sammen. Hun strukturerer så vidt muligt sine arbejdstider efter familiens behov, og arbejdet fremstår først og fremmest som et middel til at få familielivet til at fungere. At have travlt på arbejdet er i princippet acceptabelt, hvis det giver gode vilkår for hendes fritid. Hun fremhæver desuden flere gange stabilitet og faste rammer i sit arbejdsliv som noget essentielt,

samtidig med at hun trives med fleksibilitet, når det gælder hendes arbejde med den enkelte borger. Hun er 'tryghedsnarkoman' og arbejder på nedsat tid på grund af episoder med anfald af stress og angst. Dermed passer hendes prioriteringer og strukturering af arbejdet godt overens med den livsformsideologi og begrebsverden, som antydes med begrebet om lønarbejderlivsformen. Hun udtrykker desuden ingen ambitioner om at videreuddanne sig eller søge en gruppelederstilling, da dette i så fald ville tage mere af hendes fritid og skabe yderligere ubalance i hendes foretrukne skel mellem familieliv og arbejde.

Forskellige forventninger til fremtiden

Begge informanter betegner deres mulighedsbetingelser for at praktisere et meningsfuldt arbejdsliv som værende ringere under hjemmeplejens nuværende strukturering end tidligere. På baggrund af dette kan man argumentere for, at der i velfærdsstatens hjemmepleje var plads til en flerhed af livsformer, mens konkurrencestatens hjemmepleje strukturelt afholder nogle livsformer fra at praktisere deres version af det gode arbejdsliv. Dette udelukker ikke, at informanterne samtidig udtrykker en vis forståelse for, at udviklingen har været nødvendig. Eksempelvis vedkender Susan, at der 'måske var for meget tid dengang'. Men som allerede vist, betyder denne accept af at institutionen nødvendigvis må ændre sig, ikke at informanterne opgiver kampen for deres egne interesser.

I forhold til hjemmeplejens fremtid, peger vores informanter på forskellige problematikker. Susan er nervøs for, om hun magter arbejdslivet i hjemmeplejen på længere sigt. Og ligeledes beretter Anne, der i sin tid fik anbefalet arbejdet af sin svigermor, at hun ikke kunne finde på at anbefale hendes datter at blive sosu, da hun er 'alt for intelligent', men også fordi Anne er bekymret for hjemmeplejens fremtid, hvis denne udvikling fortsætter: 'Hvad skal det føre til?'. Fælles for dem begge er, at arbejdet i fremtidens hjemmepleje, ud fra deres perspektiv, ikke ser ud til at indeholde de vilkår og mulighedsbetingelser, der for dem kan sikre et godt arbejdsliv.

Arbejdsgiver- og modtagerperspektiv

Vores informant hjemmeplejelederen Tine har imidlertid et andet syn på fremtidens udfordringer. Når de øvrige informanter i denne artikel betoner de fremtidige problemer i hjemmeplejen, taler Tine om nye 'udfordringer'.

Tine har læst enkelte fag på universitetet og har arbejdet som ufaglært sosu. Oprindeligt er hun uddannet sygeplejerske. Hun har været tillidsrepræsentant for hjemmesygeplejerskerne og startede som gruppeleder, umiddelbart efter BUM-modellen blev introduceret i Københavns Kommune. Tine er 55 år, fraskilt og har to voksne børn. Datteren læser psykologi på universitetet, mens sønnen har en lederstilling i en mellemstor virksomhed. Hun har en ven som hun ser, men bor alene.

For hende har det været essentielt at videreudanne og udvikle sig gennem hele sit arbejdsliv. Man kan argumentere for at, Tine hovedsageligt bærer træk fra karrierelivsformen. Hun holder af at arbejde, og arbejder i perioder mere end 60 timer om ugen, men hun er dog opmærksom på også at holde fri 'fordi de gode idéer kommer netop, når man har haft fri i hovedet'. Hun anser således fritiden som et middel til at kunne arbejde bedre og mere effektivt - og ikke som et mål i sig selv.

Når Tine reflekterer over fremtidens 'udfordringer', fremhæver hun især rehabiliteringen af borgeren. Udfordringen er dobbelt, idet forudsætningen for at den ældre i højere grad skal klare opgaver selv er, at sosu'erne er konsekvente i forhold til kun at udføre de ydelser, som 'fælles sprog' og visitationen har godkendt:

"Der er jo et særligt tema. Det hedder rehabilitering. Det er kommet for at blive. Det handler rigtig meget om at finde de ressourcer borgerne selv har og støtte dem i selv at kunne varetage opgaver, så vi ikke behøver komme ud og gøre det (...) Det er hele det der billede af, hvad velfærd er og hvad man har krav på og hvad kan man forvente af det offentlige system, der er under forandring. Og det er også en udfordring hos os, fordi mange af vores medarbejdere jo er omsorgsfulde. Så hvis gamle Jensen siger "Årh, lille Marie. Kan du ikke lige det der..."

For at facilitere rehabilitering på professionel vis, må fremtidens sosu'ere således i Tines perspektiv blive bedre til at tøjle deres empati og borgeren må opnå en fornyet selverkendelse som kapabel person. Tine anser ikke den øgede konkurrence eller stramme økonomiske situation for at være et problem - 'det tager jeg nu meget roligt'. Hun taler i stedet om behovet for at forberede sosu'erne på det nye syn på borgerne. Og især de mere erfarne sosu'ere må forberede sig på en mental omstilling, for at imødekomme den nye hjemmeplejes krav. Tine lægger ikke skjul på, at effektivisering af arbejdet har højeste prioritet: 'Vi har jo en disponering, der er benhårdt styret. Hvert minut skal bruges! Og det er jo også fair nok... Så længe man får sin frokost og har ordentlige arbejdsvilkår'. Den store modsætning mellem sosu'erne og lederens opfattelse af arbejdet belyser, hvorledes vores informanter, med deres livsformsbetingede begrebsverdener grundlæggende har forskellige forståelser af det gode arbejdsliv, og hvordan sosu'erne må kæmpe for at omstille sig de ydre betingelser for arbejdet som arbejdsgiveren stiller.

Som vores interviews med Anne og Susan indikerer, sætter det psykiske pres på arbejdspladsen store begrænsninger for deres fritidsmuligheder. Men lederen Tine deler ikke den opfattelse, at arbejdet giver årsag til stress. Hun beskriver i stedet de psykiske udfordringer som værende selvforskyldt, og at det er hendes ansattes sociale og individuelt betingede baggrund, der er problemet:

Så har vi altså ikke stress her. Det er slet ikke det, det handler om. Men det handler om... det handler om nogle menneskelige vilkår, hos rigtig mange medarbejdere i netop det her fag. Nogle sociale karakterer, der har indflydelse på, om man kommer på arbejde eller ej. Det er bare for at sige til jer, at vi snakker også om en social gruppe, hvor der er rigtig mange kræfter og energi, men der er også rigtig mange menneskelige tragedier. Eller hårde liv. Udfordrende liv. Som man ikke ser på samme måde, jo mere veluddannet man er.

Hendes løsningsforslag på mistrivsel har været at arrangere løsningsorienterede medarbejdersamtaler, forhandle tidsnedsættelser og anlægge en kontant personalepolitik:

Den fleksibilitet vi har skabt, har bestemt påvirket noget af vores fraværs mønster. Samtidig har vi skabt en skærpet opmærksomhed på, at det altså får konsekvenser, hvis ikke man passer sit arbejde (...) Det har betydet opsigelser. Og sådan er det bare. Vi har jo en butik, der skal køres. Vi har nogle borgere, der sidder derude og venter på os. Så stress vil jeg sige, der kan måske være noget i sygeplejen... og hospitalerne, hvor regionerne i øjeblikket sparer helt vildt. De sender syge folk hjem til os og jeg ved ikke hvad. Men som udgangspunkt i hjemmeplejen hos os, der har vi ikke stress. Jeg hører ikke om stress.

Tines engagement afspejler det andet ben i New Public Management's ledelsesfilosofi, der, som tidligere beskrevet, handler om at stimulere den ansatte moralsk. I praksis kommer dette engagement dog, ifølge vores informanter, til at fremstå som et overgreb på deres faglighed. Eksempelvis omtaler Anne, at medarbejdersamtalerne med Tine føles som en direkte "trussel" rettet mod hendes arbejdes rutiner. Omvendt argumenterer Tine for, at disse samtaler ultimativt er dannende og har til formål at udstikke en retning og klæde hendes psykisk udfordrede ansatte på til deres arbejdsopgaver. Dette er således endnu et eksempel på hvordan forskellige begrebsverdener og livsformer kolliderer i den kontinuerlige forhandling om struktureringen af de ydre vilkår i hjemmeplejen.

Livsformernes mulighedsbetingelser i konkurrencestatens hjemmepleje

Vores analyse har tydeliggjort, at flere forskellige livsformer og begrebsverdener sameksisterer i hjemmeplejen. Analysen viser endvidere, at konkurrencestatens hjemmepleje stiller skrappe normative krav til sine ansatte: de skal være robuste, effektive og stole på ledelsens og visitationens anvisninger. Ud fra et livsformsteoretisk perspektiv er det interessant, hvorvidt rationalet bag konkurrencestatens hjemmepleje har konsekvenser for mulighedsbetingelserne for sameksistensen af livsformer - om pluralismen fortsat er en strukturel mulighed, eller om arbejdet som sosu i dag og i fremtiden hovedsageligt vil være attraktivt for én specifik livsform.

I det foregående har vi på den ene side vist, hvordan en ny statsform har medført nye rationaler i hjemmeplejen, og på den anden side hvordan tidligere veletablerede livsformer som resultat af udviklingen bliver udfordret. Velfærdsstatens forebyggelsesrationale og prioritering af at sikre lige forhold for borgerne, sikrede mulighedsbetingelserne for Annes livsform. Der herskede en form for overensstemmelse mellem embedets pligt og Annes vilje til at yde omsorg for sine borgere. Men som vi har set, har statsformens forskydning og introduktionen af nye administrative tiltag ændret grundlæggende på denne struktur. I den nye strukturering af hjemmeplejen betyder implementeringen af den økonomiske incitamentsstruktur i New Public Management, hvor arbejdets værdi formodes at ligge hinsides gerningens karakter, og konkurrencen om ydelsernes effektivitet, at livsformernes begrebsverdener bliver afprøvet i en ny kontekst. Og nu udfordres Annes livsform: I konkurrencestatens hjemmepleje står det tidskrævende, empatiske og dynamiske samvær mellem borger og sosu i kontrast til rationalet om effektivitet, og det er i dag vigtigt, at følelser tøjles og sindet disciplineres med effektivitetens målsætninger for øje. Pligten til statslig ældrepleje hænger ikke længere så tæt sammen med behovet for omsorg, som med effektivitetskravet. Hensynet til omsorg er blevet udgrænset i kraft af de politiske prioriteter. Det går ud over mulighedsbetingelserne for Annes livsform, men også på et samfundsmæssigt plan kan det problematiseres, at omsorgen er blevet udgrænset som en af embedslivsformens kompetencer. Selve forestillingen om hjemmeplejen som en omsorgsinstitution bliver tvivlsom, når omsorgen bliver en strukturel hindring og en last, som personalet må forsøge at reducere for at imødekomme arbejdslivets pligter.

Vores informanter udtrykte også, at udviklingen har resulteret i en begrænsning af deres autonomi og den personlige relation til borgerne, som de tidligere kunne praktisere. På baggrund af vores analyser kan vi således udlede, at det nye paradigme inden for hjemmeplejen i mindre grad vil være attraktivt for bærere af den selvstændige livsform, såvel som sosu'er med embedslivsformen, da disse livsformer fordrer en høj grad af autonomi og mulighed for flydende grænser mellem arbejds- og familieliv.

Omvendt kan man argumentere for at sosu'er med en lønarbejderlivsform, som eksempelvis Susan, i højere grad vil kunne trives i hjemmeplejen i dens nuværende

form. Dette argument kan dog virke paradoksalt, idet Susan i vores interviews gav udtryk for utilfredshed med sit arbejdsliv. Her er det vigtigt at holde sig for øje, med hvilke argumenter Susan begrundet sin utilfredshed. For hende er det ikke arbejdstiderne eller de foruddefinerede opgaver, men manglen på tillid og det pressede psykiske arbejdsmiljø, der betinger hendes holdning til arbejdet. Dette er en vigtig pointe, da det således ikke er arbejdets strukturering, men de konkrete arbejdsforhold, der forårsager hendes utilfredshed. Grundlæggende stemmer arbejdet som professionel sosu i konkurrencestatens hjemmepleje dog godt overens med hendes forestilling om det gode liv - modsat Annes.

Ud fra et livsformsteoretisk perspektiv vil en livsform gennem neokulturation kæmpe, for at kunne opretholde sine eksistensbetingelser. Når de ydre vilkår i Annes arbejdsliv ikke korrelerer med hendes livsformsideologiske begrebsverden, må hun forsøge at ændre disse eller tilpasse sig de nye rationaler. I vores analyse viser vi, hvordan Anne forsøger at tilpasse sig de nye strukturer med tidsregistrering og foruddefinerede arbejdsopgaver. Dette lykkedes hende delvis, men da dette grundlæggende bryder med hendes begrebsverden, har det dog ikke været muligt for hende at finde mening med arbejdet. Det har haft den konsekvens at Anne ikke, som tidligere, føler en faglig stolthed for sit fag - og hun glæder sig til at komme på pension. Omvendt ser vi hvordan der hos sosu'en Susan, der bærer træk fra lønarbejderlivsformen, grundlæggende er bedre overensstemmelse mellem hendes begrebsverden og sosu-arbejdets nye strukturering. Hun har dermed potentielt bedre forudsætninger for at tilpasse sig forandringerne inden for hjemmeplejen selv om de nuværende vilkår i hendes øjne er utilfredsstillende.

Afrunding

Som konklusion peger vores artikel således på, at der ikke på samme måde som tidligere, er plads til en flerhed af livsformer inden for hjemmeplejen, da livsformer som den selvstændige og embedslivsformen strukturelt set udelukkes fra det meningsfulde arbejde. Udviklingen fra velfærds- til konkurrencestaten har medført et skærpet krav til arbejdet i hjemmeplejen, som har potentiale til at ekskludere de livsformer, hvor arbejdet anskues som en værdi i sig selv. I stedet efterspørges primært lønarbejderlivsformen, idet der lægges større vægt på de økonomiske incitament og

foruddefinerede opgaver end arbejdets iboende mening. Sosu'er, som tidligere har set hjemmeplejen som et kald og en mulighed for at yde omsorg, er blevet strukturelt problematiske. Denne teoretiske konklusion skal dog tages med det forbehold, som påpeget foroven, at et generelt psykisk hårdt arbejdsmiljø - selvfølgelig - selv for lønarbejderlivsformen kan være en substantiel udfordring, hvilket vores analyse af Susans liv i hjemmeplejen er et eksempel på.

Litteraturliste:

- Christensen, Jørgen Grønnegaard (2003): Demokrati og velfærd i Velfærdsstatens institutioner, Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Hansen, Dorte Vejen (2004): "Embedslivsform - om at navigere mellem civilsamfund og stat". Den Jyske Historiker, nr. 104.
- Hvid, Kamp et al. (2013): New Public Management - konsekvenser for arbejdsmiljø og produktivitet. Center for arbejdslivsforskning, Roskilde Universitet.
- Højrup, Thomas (2002): Dannelsens dialektik. Etnologiske udfordringer til det glemte folk. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Højrup, Thomas (2010): Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Højrup, Thomas (1984): "Begrebet livsform – En formspecificerende analysemetode anvendt på nutidige vesteuropæiske samfund". Før og Nu, 31:194-218.
- Højrup, Thomas & Christensen, Lone Rahbek (1989): Livsstykker - 12 studier af livsformer og vilkår. Kulturbøger, Ringe.
- Kolstrup, Søren (2014): Den danske velfærdsmodel 1891-2011, sporskifter, motiver, drivkræfter. Frydenlund, Frederiksberg.
- Otto, Lene & Wiene, Inger, i Rahbek Christensen, Lone (red) (1989): Et fag flere livsformer. Livsformsanalyse og omsorgsarbejde i Livsstykker - 12 studier af livsformer og vilkår.
- Petersen, Jørn Henrik (2007): Hjemmeplejens historie Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Pedersen, Ove Kaj (2011): Fra velfærdsstat til konkurrencestat, institutionel konkurrenceevne og den effektive stat i Konkurrencestaten. Hans Rietzels Forlag, København.

Hjemmesider:

<http://www.dr.dk/nyheder/politik/radikale-oensker-tillidsreform>
(sidst besøgt d. 29.03.2016)

<http://denoffentlige.dk/bombe-under-30-aars-styringstaenkning-hood-og-dixon-laegger-new-public-management-i-graven>
(sidst besøgt d. 29.03.2016)

<http://magasinetpolitik.dk/ninna-thomsen-kontrol-er-godt-tillid-er-billigere/>
(sidst besøgt d. 29.03.2016)